

Kelam El Kitabı

**Genel Editör ve
Proje Yürütücüsü**
Prof. Dr. Eyüp Baş

Editör
Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün

Yazarlar
Prof. Dr. Ramazan Altıntaş
Prof. Dr. İlyas Çelebi
Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün
Prof. Dr. Mehmet Evkuran
Prof. Dr. Çağfer Karadaş
Prof. Dr. Osman Karadeniz
Prof. Dr. Metin Özdemir
Prof. Dr. Mevlüt Özler
Prof. Dr. Özcan Taşcı
Prof. Dr. Yusuf Şevki Yavuz
Prof. Dr. Temel Yeşilyurt
Yrd. Doç. Dr. Rabiye Çetin

ISBN: 978-605-4692-03-3

7. Baskı
Ocak, 2018 / Ankara
4000 Adet

 Grafiker®
Yayınları
Yayın No: 88
Web: grafikeryayin.com

**Kapak, Sayfa Tasarımı,
Baskı ve Cilt**

 Grafiker®
Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
1. Cadde 1396. Sokak No: 6
06520 (Oğuzlar Mahallesi)
Balgat-ANKARA
Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx
Faks : 0 312. 284 37 27
E-mail : grafik@grafiker.com.tr
Web : grafik.com.tr

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	15
--------------	----

1. BÖLÜM

KELAM TARİHİ / Mevlüt Özler

Kelam: Tanım ve Tarihçe.....	21
Kelam'ın Geçirdiği Devreler.....	29
İlk İhtilaflar ve Kelam'ın Doğuşuna Etkisi.....	31

KELAM'IN İLİMLER HİYERARŞİSİNDEKİ YERİ / İlyas Çelebi.....

İLK KELAM TARTIŞMALARI VE İNANÇ GRUPLARI / İlyas Çelebi

A. BAŞLANGIÇ DÖNEMİ İNANÇ GRUPLARI

1. Haricilik.....	49
2. Şiilik.....	50
3. Cebriyye.....	55
4. Kaderiyye.....	56
5. Mürcie.....	57
6. Sıfâtiyye.....	58

B. SİSTEMATİK DÖNEM KELAM OKULLARI

MU'TEZİLE: ÖNEMLİ İSİMLER, TEMEL İLKELER ve

ANA ESERLER / Ramazan Altıntaş

1. TANIM VE ADLANDIRMA.....	63
1.1. MU'TEZİLE	63
1.2. MU'TEZİLE'Yİ ORTAYA ÇIKARAN SEBEPLER	68
1.2.1. Müslümanlar Arasındaki Siyasi ve Dini İhtilaflar	68
1.2.2. Farklı Din ve Kültürlerle Karşılaşma	69
1.2.3. Felsefî Akımların ve Tercüme Hareketlerinin Etkisi	70
2. MU'TEZİLE'NİN ÖNEMLİ TEMSİLCİLERİ VE GÖRÜŞLERİ	71
2.1. Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748)	71
2.2. Amr b. Ubeyd (ö. 144/761).....	72
2.3. Ebu'l-Huzeyl el-Allâf (ö. 135/752).....	73

2.4. Nazzâm (ö. 231/845)	75
2.5. Abbâd b. Süleymân es-Saymerî (ö. 250/864)	77
2.6. Câhız (ö. 255/869)	78
2.7. Ebû Ali el-Cübbâî (ö. 303/915)	79
2.8. Ebû Hâşim el-Cübbâî (ö. 321/933)	79
2.9. Ebu'l-Hüseyn el-Hayyât (ö. 300/912)	81
2.10. Kâdî Abdülcabbâr (ö. 415/1025)	82
2.11. Zemahşerî (ö. 538/1143)	85
3. MU'TEZİLE'NİN BEŞ TEMEL İLKESİ	87
3.1. Tevhîd	87
3.2. Adâlet	88
3.3. Va'd ve Vaîd	89
3.4. El-Menzile Beyne'l-Menzileteyn	90
3.5. Emr Bi'l-Ma'rûf Nehy ani'l-Münker	91
EHL-İ SÜNNET / Mevlüt Özler	95
SELEFİYYE / Mevlüt Özler	105
EŞ'ARÎ KELAM OKULU / Çağfer Karadağ	
1. EŞ'ARÎ EKOLÜN OLUŞUM SÜRECİ	111
1.1. MÜTEKADDİMÜN DÖNEMİ	112
1.1.1. Sistematikleşme Süreci	112
1.1.2. Dönemin Temel Meseleleri	113
1.1.2.1. Varlık Anlayışı	113
1.1.2.2. Allah Anlayışı	115
1.1.2.3. Alem Anlayışı	117
1.1.2.4. Alemin Unsurları	118
1.1.3. Dönemin Önemli Simaları	121
1.1.3.1. Bâkılânî (ö. 403/1013)	121
1.1.3.2. Ebû Bekir İbn Fûrek (ö. 406/1015)	122
1.1.3.3. Ebû İshak el-İsferâyînî (ö. 418/1027)	122
1.1.3.4. Abdulkâhir el-Bağdadî (ö. 429/1037)	122
1.1.3.5. İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî (ö. 478/1085)	123
1.2. MÜTEAHHİRÜN DÖNEM	123
1.2.1. Dönemin Ayırt Edici Özellikleri	124
1.2.1.1. Sistem ve Yöntem	124
1.2.1.2. Terim	126
1.2.1.3. Amaç ve Hedef	126

1.2.2. Dönemin Temel Meseleleri	128
1.2.3. Dönemin Önde Gelen Temsilcileri	129
1.2.3.1. İbn Sinâ'nın (ö. 428/1037) İlk Etkileri	129
1.2.3.2. Ebû Hâmid el- Gazalî (ö. 505/1111)	130
1.2.3.3. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209)	131
1.2.3.4. Seyfeddîn el-Âmidî (ö. 631/1233)	131
1.2.3.5. Nasiruddîn et-Tûsî (ö. 672/1274)	132
1.2.3.6. Adudüddîn el-Îcî (ö. 756/1355)	132
1.2.3.7. Sadeddîn et-Teftazanî (ö. 792/1390)	132
1.2.3.8. Seyyid Şerif el-Cürcanî (ö. 816/1413)	133
1.2.3.9. Ali Kuşçu (ö. 879/1474)	133
1.2.3.10. Hocazâde (ö. 893/1488)	133

MATÜRİDİLİK: ÖNEMLİ İSİMLER VE TEMEL İLKELER /

Temel Yeşilyurt

1. Önde Gelen Mâtürîdî Alimler ve Eserleri	139
1.1. Ebu Mansur el-Mâtürîdî (ö.333/944)	139
1.2. Hakîm es-Semerkandî (ö.342/953)	140
1.3. Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî (ö.493/1100)	140
1.4. Ebu'l-Muin en-Nesefî (ö.508/1114)	141
1.5. Ömer en-Nesefî (ö.537/1142)	141
1.6. Nurettin es-Sâbunî (ö.580/1184)	142
1.7. Ebu'l-Berekât en-Nesefî (ö.710/1310)	142
1.8. Kemalettin el-Beyazî (ö.1097/1686)	142
1.9. İbn Hümmam es-Sivasî (ö.861/1456)	143
2. Mâtürîdîliğin Temel Görüşleri	143
2.1. Bilgi	143
2.2. Uluhiyet	143
2.3. İnsanın Özgürlüğü	144
2.4. Nübüvvet	144
2.5. İman ve Büyük Günah	145

İMAM MÂTÜRİDÎ VE SEMERKANT BÖLGESİNDE

ANA DÜŞÜNCE / Şaban Ali Düzgün

1. Semerkant'ta Mâtürîdîliğin Arka Planı Olarak Hanefilik	150
2. İmam Mâtürîdî: Eserleri ve Mâtürîdîliğin İhmal Sebepleri	155
2.1. Eserleri	155
2.2. Mâtürîdî'nin Muhtemel İhmal Sebepleri	156

MÂTÜRÎDİLİK-EŞ'ARİLİK KARŞILAŞTIRMASI / Temel Yeşilyurt

1. Allah'ı Bilme	162
2. Güzellik ve Çirkinlik/Hüsün ve Kubh	162
3. İnsan Özgürlüğü/Cüz-i İrade	163
4. Güç Yetirilemeyen Teklif (Teklifi Mâ-lâ-yutâk)	164
5. Tekvin	164
6. Hikmet ve Sebep	165
7. Allah'ın Kelamı'nı İşitme	165
8. Ezelde Ma'duma Hitap	166
9. Kadınların Peygamberliği	166

**TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE KELAM'I
YENİLEME ÇALIŞMALARI / Rabiye Çetin**

1. Kelam'ı Yenileme İhtiyacının ve Çalışmalarının Arka Planı	168
2. Yenilik Arayışlarının Sebepleri	169
3. Yeni İlm-i Kelam Projesinin Yöntemsel ve İçeriksel Boyutu	170
4. Kelam İlmîni Yenilemeye Yönelik Farklı Bir Girişim: İctimaî İlm-i Kelam Projesi	178
5. Cumhuriyet Döneminin İki Önemli Siması: Hüseyin Atay-Bekir Topaloğlu	180
6. 1980 Sonrası Kelâm Çalışmaları	184

2. BÖLÜM**SİSTEMATİK KELAM****VARLIK / Şaban Ali Düzgün**

1. Varlık Hükümleri	195
2. Varlığa Dair Temel Kavramlar	196
2.1. Varlık ve Yokluk	197
2.2. Varlık ve Mahiyet	198
2.3. Cevher ve Araz	199
2.4. Kıdem ve Hudûs	200
2.5. Fail ve İllet	200
3. Allah'ın Varlığı	202
4. İnsan Zihninin Tevhîde Ulaşma Sürecinin Örnek Modeli Olarak Hz. İbrahim	208
5. Allah'ın Varlığına Dair Deliller	210
6. Allah'ın Birliğinin Delili	215

İLÂHÎ İSİM VE SIFATLAR / Mevlüt Özler

1. Allah'ın İsimleri	217
2. Allah'ın Sıfatları	218
2.1. Sıfatların Sayısı	220
2.2. Sıfatların Kısımları	222
2.2.1. Selbî Sıfatlar	226
2.2.2. Sübûtî Sıfatlar	229
2.2.3. Fiilî Sıfatlar	235
2.2.4. Haberî Sıfatlar	236
2.2.5. Allah'a Nisbeti Muhal/İmkânsız Olan Sıfatlar	241
2.3. Zat-Sıfat İlişkisi	242
2.4. Mutezile'ye Göre Zat-Sıfat İlişkisi	242
2.5. Ehl-i Sünnet'e Göre Zat-Sıfat İlişkisi	245
2.6. Fiilî Sıfatlar ve Kevn-Mükevven	249

ALLAH-ÂLEM İLİŞKİSİ: YARATMA / Cağfer Karadağ

1. Âlemin Yaratılması	255
2. Yoktan Yaratma	257
3. Yaratmada Süreklilik	262
3.1. Teceddüd-i Emsal ve Teâkub	262
3.2. Halk-ı Cedîd	269
4. Sebeplilik Meselesi	271
5. İllet-Ma'lûl	273

İMANIN MAHİYETİ / Temel Yeşilyurt

1. İman'da Tasdik ve İkrar	282
2. Bilgi-İman İlişkisi	286

İMAN-AMEL İLİŞKİSİ VE BÜYÜK GÜNAH**(KEBİRE) ETRAFINDAKİ TARTIŞMALAR / Osman Karadeniz . 289****BİLGİ KURAMI / Temel Yeşilyurt**

1. Bilginin Tanımı	294
2. Bilgi İfade Eden Kavramlar	295
3. Bilginin İmkânı	296
4. Bilgi Kaynakları	298
4.1. Duyular	298
4.2. Akıl	299
4.3. Haber	300
5. Bilgi Türleri: İlahi-Beşeri, Zorunlu-İstidlâlî	302

DELİL VE DELİLLENDİRME YÖNTEMLERİ / Ramazan Altıntaş

1. DELİL	305
1.1. Aklî ve Naklî Delil	306
1.2. Yakîn ve Zan İfade Eden Deliller	307
1.3. Bürhân, Hatâbe ve Cedel	307
1.4. Yakîniyyât ve Zanniyyât	308
2. İSTİDLÂL YÖNTEMLERİ	309
2.1. Şâhidin Gâibe Delil Getirilmesi	309
2.2. Tek Bir Mukaddimededen Sonuca Varmak	310
2.3. İttifak Edilenle İhtilaf Edilen Üzerine İstidlâlde Bulunmak	310
2.4. Sebr ve Taksîm (Bölmelere ve Kısımlara Ayırmak)	311
2.5. Bir Şeyin Doğruluğundan Benzerinin Doğruluğuna, Bir Şeyin İmkânsızlığından Benzerinin İmkânsızlığına Delil Getirmek	311
2.6. Mu'cizeyi, Mu'cize Sahibinin Doğruluğuna Delil Getirmek	311
3. MANTIK, FELSEFE VE İLİMLERDE KULLANILAN İSTİDLÂL ÇEŞİTLERİ	312
3.1. Ta'lîl/Tümdengelim (Dedüksiyon)	312
3.2. İstikrâ/Tümevarım (Endüksiyon)	312
3.3. Temsîl (Analoji)	313

NÜBÜVVET VE VAHİY / Osman Karadeniz

1. Nübüvvetin Gerekliliği ve Elçilerin Gönderiliş Amacı	315
2. Elçilerin Görevleri: Tebliğ, Tebyin, Tebşir, İnzar	317
3. Nübüvvetin İspatı: Delâilü'n-nübüvvet: Mucize	324
4. Kur'an Mucizesi	327
5. Ulu'l-Azm Peygamberler	328
6. Hatm-ü Nübüvvet	329
7. Vahyin Mahiyeti	331
8. Haber-i Vahidin Kelamî Değeri	332
9. Beşâirü'n-nübüvve (Peygamberin Kutsal Metinlerce Bildirilmesi)	333
10. Hz.Muhammed'in Ümmiliği Meselesi	334
11. İsrâ-Mi'rac	335

VAHİY VE KUR'AN / Şaban Ali Düzgün

1. Ana Terimler: Kitap, Vahiy ve Tenzil	337
2. Hz.Peygamberin Vahiy Tecrübesi	339
3. Vahiy Süreci ve Vahyin Bağlamsallığı	345

MÂTÜRÎDÎ'NİN KUR'AN YORUM YÖNTEMİ / Şaban Ali Düzgün	
1. Mâtürîdî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi	350
1.1. Okuyucu Odaklı Yorum Yöntemi:	
Tefsir Ve Te'vîl Ayrımı	350
1.2. Üçlü Yorum Yöntemi	355
1.3. Nüzûl Ortamını Dikkate Alan Yorum	356
1.4. Genel Aklî Yorum	356
1.5. Yaşanılan Anın Zihnini ve Sorunlarını Dikkate Alan Bağlamsal Yorum	356
1.6. Akla ve İnsan Fıtratına Yaslanan Bir Yöntem: Rasyonel Teoloji ..	357
1.7. Delile ve Hüccete Dayalı Bir Dini Düşünce Yaratma	360
1.8. Âyetlerin Bağlamsal Okunması: İçtihatla Nesh	361
1.9. Mevcut Kelamî Terminolojiyi Yeniden Kavramsallaştırma	362
HALKU'L-KUR'AN (KUR'AN'IN YARATILMIŞLIĞI MESELESİ) / Osman Karadeniz	
	365
MECAZ, TEŞBİH VE TEMSİL / Özcan Taşçı	369
MUHKEM-MÜTEŞABİH / Özcan Taşçı	373
NÂSİH-MENSÛH VE KELAMÎ DEĞERİ / Ramazan Altıntaş	377
İNSAN FİİLLERİ / Cağfer Karadağ	
1. İnsan Fiilleri Terimi	381
1.1. Mu'tezile'de İnsan Fiilleri	383
1.2. Eş'arîler'de İnsan Fiilleri	385
1.3. Mâtürîdîler'de İnsan Fiilleri	387
2. Kaza ve Kader	389
2.1. Kader	390
2.2. Kaza	392
HİDÂYET VE DALÂLET / Ramazan Altıntaş	
1. HİDÂYET	395
1.1. Kelamî Ekollere Göre Hidâyet ve Dalâlet	396
1.1.1. Mu'tezile'ye Göre Hidâyet	396
1.1.2. Eş'arîlere Göre Hidâyet	398
1.1.3. Mâtürîdîlere Göre Hidâyet	399
2. DALÂLET	401
2.1. Mu'tezile'ye Göre Dalâlet	401
2.1.1. Eş'arîlere Göre Dalâlet	401
2.1.2. Mâtürîdîlere Göre Dalâlet	401

TA'DİL VE TECVİR / <i>Ramazan Altıntaş</i>	403
TEVFİK-HIZLAN-LÜTUF / <i>Ramazan Altıntaş</i>	409
FİİLLERİN SONUÇLARI/MÜTEVELLİDÂT VE TAB' DÜŞÜNCE / <i>Ramazan Altıntaş</i>	
1. TEVLİD	415
2. TAB'	416
SALÂH-ASLÂH MESELESİ / <i>Ramazan Altıntaş</i>	421
HÜSÜN VE KUBUH / <i>Ramazan Altıntaş</i>	429
KADER/TAKDİR: HER ŞEYİN BİR ÖLÇÜYE GÖRE YARATILMASI / <i>Osman Karadeniz</i>	
1. Kader ve Takdir	435
2. Takdir ve Sunnet-i İlahiyye	436
İMAMET/POLİTİK TEOLOJİ / <i>Şaban Ali Düzgün</i>	
1. Din ve Siyaset: İnsan Doğasına Yaslanan Alanlar	443
2. Din-Siyaset ve Din-Yönetim Erki İlişkisi	444
3. Din, Siyaset Kültürü ve Devlet	445
4. Siyasi Karakterli Olayları Dini Çerçevenin Dışında Tartışmak	456
KIYAMET / <i>İlyas Çelebi</i>	
1. Kıyamet Kavramı	459
2. Kıyamet Alametleri	462
3. Sûr'un Üflenmesi	468
4. Kıyametten Doğa ve İnsan Manzaraları	469
ÖLÜM SONRASINA İLİŞKİN TEORİLER / <i>Şaban Ali Düzgün</i>	
1. Ölüm Her Şeyi Bitirir	471
2. Ruh, Ölümden Sonra Başka Bir Bedenle Birleşir	472
3. Realist Doktrin	473
4. İdealist Doktrin	473
5. Replika/Benzer Beden Görüşü	474
6. Ölümsüzlük (Varlığa Ruhsal Olarak Devam Etmek)	476
RÜ'YETULLAH TARTIŞMASI / <i>Temel Yeşilyurt</i>	
1. Rü'yetullah Düşüncesinin Temel Kavramları	485
1.1. Görme Fiilinin Şartları	488
1.2. Görme ve İdrâk etme Arasındaki Ayrım	491

2. Allah'ın Dünyada Görülmesi	492
3. Ahirette Rü'yetullah	493

3. BÖLÜM

GÜNÜMÜZ KELAM PROBLEMLERİ

KÖTÜLÜK PROBLEMİ / *Metin Özdemir*

1. Kötülük	501
2. Kötülüğün Kısımları	502
2.1. Metafiziksel Kötülük	502
2.2. Ahlakî Kötülük	503
3. Kötülük Probleminin Kapsamı	503
4. Kötülüğün Bir İnanç Problemine Dönüştürülmesinin Eleştirisi	505
5. Kötülüğün İmtihan Sırrının Hikmetleri Açısından Eleştirisi	507
6. İmtihanın Eşit Şartlarda Yapılmadığı İtirazının Eleştirisi	508
7. Kader ve Kötülük	509

NİHİLİZM VE DEĞER TANIMAZLIK SORUNU / *Mehmet Evkuran*

1. Kavram ve Sınırlar	517
2. Değer Kavramı ve Değerler Eğitimi	519

FETRET / *Ramazan Altuntaş* 523 |

YENİ DİNİ AKIMLAR VE NÜBÜVVETE YAPILAN

SALDIRILAR / *Ramazan Altuntaş* 529 |

İNANÇTA KRİZ ALANLARI / *Şaban Ali Düzgün*

Giriş ve Sorunun Tespiti	535
1. Din, Din Dili ve Ortak Yaşam Formları	536
2. Total Kimlikler ve Özgür 'Ben'/'Birey'	538
3. Kriz Alanları	540

KUR'AN'IN DEĞER SİSTEMİ VE KADIN ALGIMIZ /

Şaban Ali Düzgün

1. Kadın Rolünü Belirleyen İki Tarihsel Etken: Servet ve Güç/İktidar	545
2. Dini Antropoloji ve İslâm Evinde "Ötekileştirilen" Kadın	548
3. <i>Fitne</i> ve <i>Keyd</i> unsuru olarak görülüp Dejenere Edilen Kadın	548

4. Kadının Konumunun Tartışılması Gereken Düzlemler	548
4.1. Varoluş Düzlemi (Ontolojik Statü)	548
4.2. Ahlak ve İbadet Düzlemi	549
4.3. Siyasal ve Sosyal (Kamusal) Düzlem	549
5. Kadın Erkek İlişkilerinde Ahlaki Tavır	550
6. Aile İçi Geçimsizlikte Ahlaki Tavır	550
7. Miras Konusunda Takınılması Gereken Tutum	551
8. Kadının Sözleşmelere/Biata Taraf Olması	552
9. Kur'an'da Çalışan ve Haklarına Sahip Çıkan Kadın Prototipi	553
10. Aile Reisliği	554
11. Kadının Şahitliği	554
12. Eş Olarak Kadın (Hakları ve Sorumlulukları)	555

DİN-BİLİM İLİŞKİSİ / Şaban Ali Düzgün

1. Din-Bilim İlişkisinde Yeni Tutumlar	558
1.1. Din ve Bilim Arasında Ayrım Yapanlar	558
1.2. Din ve Bilimin Çatışmayacağı Düşüncesinde Olanlar	560
2. Dinsel ve Bilimsel Modeller	562

12

ÇEVRE AHLÂKİ VE EKOLOJİ / Mehmet Evkuran

1. Çevre Kavramı	568
2. Problemi Doğru Tanımlamak	568
3. Çevreci Hareketler ve Ekolojik Bilinç	570
4. Çevre Ahlâkının Temelleri	572

ECEL VE ÖMÜR / Osman Karadeniz

1. Ecel	575
2. Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde Ecel	582
3. Ecel-i Müsemmâ Meselesi	583
4. Ecelin Takdim ve Te'hiri	585
5. Levh-i Mahfûz ve Ömürde Değişiklik	586

ÖLÜM VE SONRASI / İlyas Çelebi

1. Kabir Hayatı	590
2. Ölüm Sonrasına İlişkin İnançlar	593
3. Ahiretin İmkânı	596
4. Yeniden Diriliş	598
4.1. Yeniden Dirilişin Bilgisel Temelleri	599
4.2. Yeniden Dirilişin Ahlâkî Temelleri	601

4.3. Yeniden Dirilişin Kanıtları Karşısında İnkârcıların Tepkisi	602
4.4. Dirilişin Keyfiyeti	603

REENKARNASYON/TENÂSÜH DÜŞÜNCESİ / *Temel Yeşilyurt*

1. Reenkarnasyon Nedir?	609
2. Reenkarnasyon Düşüncesine Götüren Nedenler	611
3. Reenkarnasyon Düşüncesinin Tarihi	611
4. İslâm Dini ve Reenkarnasyon	614
4.1. Reenkarnasyon Düşüncesini Destekleyen Ayetler Var mı?	614
4.2. Reenkarnasyonun Aklî İmkânsızlığı	616

CENNET VE CEHENNEM

(Ebediliklerine İlişkin Tartışma) / <i>Özcan Taşçı</i>	621
---	-----

BEKLENEN KURTARICI (MEHDİ) ETRAFINDAKİ TARTIŞMALAR / *Yusuf Şevki Yavuz*

1. İSLAM ÖNCESİ DİNLERDE KURTARICI İNANCI	625
2. İSLAM AKAİDİNDE BEKLENEN KURTARICI İNANCI	626
3. İTİKADİ MEZHEPLERDE BEKLENEN KURTARICI İNANCI	630
3.1. Hariciler’de ve İbâdiyye’de Beklenen Kurtarıcı İnanıcı	630
3.2. Mûtezile’de Beklenen Kurtarıcı İnanıcı	631
3.3. İsnâaşeriyye Şiası’nda Beklenen Kurtarıcı İnanıcı	633
3.4. Zeydiyye’de Beklenen Kurtarıcı İnanıcı	634
3.5. Ehl-i Hadîs’te ve Ehl-i Sünnet’te Beklenen Kurtarıcı İnanıcı	634
3.6. Sûfiyye’de Beklenen Kurtarıcı İnanıcı	637
4. MÜSLÜMANLARCA NÜZÛL-İ İSA VE MEHDİNİN ÇIKIŞINA DAİR BENİMSENEN FARKLI İNANÇLAR	637
5. MESİH VE MEHDİ İNANCININ DEĞERLENDİRİLMESİ	641
DİZİN	653
YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ	663

ÖN SÖZ

Hız. Peygamber sonrasında genç İslam toplumu, atlatması gereken birkaç önemli olay yaşamıştır. Toplumun Hız.Peygamber'in yaşamı boyunca mücadeleye ettiği ayrılıkları, iç savaşları, cahiliye adetlerini yeniden diriltmeye başlaması, "Muhammed ölür ya da öldürülürse topuklarınızın üzerine gerisin geriye döner misiniz?" (Al-i İmran 3/144) ayetinin öngörüsünü haklı çıkaracak tarzda gelişmeye başlamıştır.

İçeride bunlar olurken, hem dışarıdan bu genç topluma yönelen tehditlerin önünü kesmek hem de toplumun birbirini yiyip bitiren enerjisini dışa yöneltmek üzere, zorunlu olarak dışa açılma politikası geliştirilmiş; bu da henüz Kur'an bilgisi dışında hiçbir entelektüel birikimi olmayan bu genç toplumu kadim dinler ve kültürlerle karşı karşıya getirmiştir.

Yaşanan iç savaşlara katılanlar, ölenler ve öldürülenler hakkında öyle yarğalar geliştirilmeliydi ki, hem hakkaniyet sağlanmalı hem de toplumu parçalama tehdidi içeren ayrıştırıcı söylemlere geçit verilmemeliydi. Kelam ve Fıkıh üzerinden Selef uleması bu amacı gerçekleştirmeye gayret etmiş; bu konuda onlar için "Onlardan sonra gelenler ise "Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce inanmış olan kardeşlerimizi bağışla! Kalplerimizde inananlara karşı hiçbir kin tutturma! Rabbimiz! Sen çok şefkatli, çok müşfik olansın!" diye dua ederler" ayeti (Haşr 52/10) yol gösterici olmuştur.

Ayet bizden önce geçen insanlara lanet okumayı değil, onlar için *istiğfarda* bulunmayı istemektedir. İstiğfarda bulunmak, onların giriştikleri bu olaylarda *hata* içinde bulduklarını göstermektedir; fakat bu hataya rağmen Kur'an onları bizim için *kardeş* olarak nitelemektedir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim, politik gerekçelerle girişilen bu olayları eleştiren bir kültür yaratmayı amaçlamakta, ama insanları tekfir ederek yahut lanetleyerek toplumu parçalayan bir zihni de reddetmektedir. Selef ulemasının bu çözümlemesi, toplumun bir arada yaşama ruhu geliştirmesine büyük hizmetlerde bulunmuştur.

Coğrafi genişlemeye gelince; genç İslam toplumunun kadim din ve kültürlerle karşılaşması, hızlı bir refleks geliştirerek bu meydan okumalara cevap vermeyi gerektirmiştir. Orta Doğu'da Ortodoks Bizans Hıristiyanlarıyla; Mezopotamya İran ve Maveraünnehir'de Zerdüşterle, Sabiiler ve Nasturiler gibi gnostik unsurlarla; Suriye, Mısır ve Ermenistan'da Monofizit Hıris-

tiyanlarla; Kuzey Afrika'da Ortodoks Latinlerle; Kuzey Mezopotamya'da Harranlılarla; Sind'de Hindular ve Budistlerle karşılaşan Müslümanların bu kadim gelenekler karşısında yenilgi travması yaşamaması, aksine bir tartışma ortamına girerek onlara reddiyeler yazmaları, yeni gelişmekte olan İslam düşüncesinin özgüven geliştirmesi açısından hayati önemdedi. Kur'an'ın mantık örgüsünü çok iyi kavrayan, bu örgüye dayanan delillerini, bütün insanları dikkate alarak, ortak aklı bir temelde inşa eden ve yabancı din ve kültürlerin karşı iddialarını da çok iyi bilen Kelamcılar, bu özgüvenin tohumlarını atan ilk düşünürlerdir. Bunun için, bu ilk oluşum evrelerinde, farklı ülkelere ya tartışmalara katılmaları ya da elçilik yapmaları için gönderilenlerin Kelamcı kimliği taşımalarına şaşırılmaması gerekir. Tabakat kitapları, bu ilk Kelamcılar marifetiyle Müslüman olan binlerce insandan bahsetmektedir. Bu ilk Kelamcılar kuşağının tutumu günümüz genç Kelamcılar için de bir modeldir. Tekrar etmek gerekirse bu model; iyi bir Kur'an kültürü, bu kültürün başka zihinlere kolayca ulaşmasını mümkün kılacak ortak akıl zemininde yeniden inşası ve son olarak yabancı din ve kültürlerin argümanlarının çok iyi kavranması şeklinde üç sacayağına sahiptir. Unutmamak gerekir ki, önce Selef bilginleri, ardından Mu'tezile, Matüridilik ve Eş'arilik, hem daha önceki dinlerin ana akım düşünceleriyle hem de kendi dönemlerinde ortaya çıkan fikir akımlarıyla mücadele ederek Kelam'ın ana omurgasını geliştirmişlerdir.

İslam toplumunun hem kendi içinde yaşadığı kaotik yapının yarattığı sorunları aşma hem yabancı geleneklerle mücadele etme hem de ortak insan aklına hitap edecek bir entelektüel birikim meydana getirme arzusu, Kelamın kendini dinamik bir disiplin olarak kurmasını sağlamıştır. Kelamcıların ehl-i rey yahut akılcılar olarak adlandırılmaları, her ortamın düşünsel ihtiyacını karşılayacak aklı bir zemin arayışlarından dolayıdır. Bütün bu arayışlar, Kelamı İslam düşünce tarihinin ilk kurucu ilmi olma payesiyile onurlandırmıştır. Bazı disiplinler sadece veri aktarmakla görevliyken (*ulûmu'l-Kur'an*, *ulûmu'l-hadîs* gibi), Kelam kendine aktarılan verileri işleyerek insanın aklı ve vicdanı ışığında yeniden değerlendirmektedir. Bu inisiyatif kullanma özelliğinden dolayı *ulûm* olarak değil *ilim* (*ilmü'l-Kelam*) olarak adlandırılan disiplinler arasında yerini almıştır (*ilmü'l-fikh*, *ilmü'l-ahlak* gibi).

Ayrıca ifade etmek gerekir ki, İslam bilimlerinin arkaik birer çalışma alanı olarak tarihte kalma riskinden kurtulup hayatın akışına eşlik eden dinamik bir özellik kazanabilmeleri, hayatın içindeki sorunları birebir karşılına alma cesareti göstermelerleriyle mümkündür. Bu sebeple de, elinizdeki kitap, Kelamın hem klasik veri tabanını dikkate alan hem de yaşadığımız anın

bizden beklentilerini hesaba katan bir içerikle yazılmıştır. Farklı Üniversitelerden alanında yetkin isimlerce yazılan bölümler, Kelamın entelektüel arka planını ortaya koymakla birlikte güncel bazı sorunları da ele almaktadır.

Bu anlamda elinizdeki eser, üniversitelerimizin hem lisans hem de lisans üstü öğrencilerinin el altı rehber kitabı olacak kapsamda tasarlanmıştır. Kitabın Kelam Tarihi kısmı ayrı tutulacak olursa, Sistematik Kelam ve Günümüz Kelam Problemleri kısımları ise ortalama okuyucuya da hitap edecek şekilde yazılmıştır.

Üniversitelerimizde derli toplu bir Kelam kitabına ihtiyaç duyulduğu çoktandır seslendirilmekteydi. Bunu fiiliyata döken ve bu kitabın ortaya çıkmasında yönlendirici etkisi bulunan Grafiker yayınları yöneticilerine teşekkür etmek, üzerimize düşen entelektüel bir borçtur.

Allah'tan çalışmamızın hem öğrencilerimize hem de entelektüel birikimimize katkıda bulunmasını ve hayırlar getirmesini diliyorum.

Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün
Editör